

gereğince Faş Kalesi silâh ve topları ile birlikte Osmanlı Devleti'ne verildi (19 Aralık 1812). Osmanlılar kaleyi teslim aldıktan sonra süratle kuvvetlendirme çalışması başlattılar. İstanbul'a gönderilen bir teftiş raporunda kalenin sadece hisardan ibaret olduğu, tamir edilmesi gerektiği, kaleye yakın olan Acısu Boğazı'na biri eskisinin yerine olmak üzere iki tane kale / palanka yapılması önerildi. Ayrıca Faş'ın emniyetinin sağlanabilmesi için Çürüksu tarafına da bir kale inşa edilmesi öngörüldü (a.g.e., s. 152-153). Bunun üzerine 1814'te kalenin dört tarafında bulunan tabya binası yenilendi, seksen asker odası ve 1000'er kile erzak kapasiteli altı ambar yapıldı. Savaş esnasında tahribata uğrayan iki kale kapısı, fırın, caminin minaresi ve hamam onarıldı. Kaleyi korumak amacıyla değişik yerlere beş palanka ve iki ahşap karakol kulesi inşa edildi. Ardından kale 1819-1821 yıllarında yeniden tamir geçirdi (Aydın, sy. 6 [1986], s. 114-119).

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Faş Kalesi on üç günlük bir kuşatmadan sonra kaledeki hasarın giderek artması üzerine kale kumandanı Batum âyanı Arslan Bey tarafından 26 Haziran 1828'de Ruslar'a teslim edildi. Böylece Faş'ta Rus idaresi dönemi başladı. Ruslar kale vasıtasıyla, Kırım ile Azak denizi ve Transkafkasya arasında doğrudan deniz ulaşımını da sağlamış oldular. Osmanlılar, Faş Kalesi'nin Rusya'ya geçmesinin ardından burada fahrî şehbenderlik açarak ilgilerini sürdürmeye çalıştılar. Ruslar da Faş'ı Kütayis valiliğine bağladı ve kaleyi piyade birliklerinin garnizonu olarak kullandı. Kalenin hemen yanında şehir, liman ve ambarlar kurmaya da teşebbüs edildi. Fakat bu işle vazifeli Paskievîç'in Polonya isyanını bastırma amacıyla buradan ayrılması üzerine bu çalışma gerçekleştirilemedi. Ardından planı tekrar ele alan Baron Rosen, Güney Avrupa mallarını bitmiş olan Redutkale yerine Poti Limanı'na yönlendirmeye çalıştı. Rion çayının kenarı bataklık olduğundan bu çalışmalardan da istenen netice elde edilemedi (Dubois de Montpéroux, I, 454-455; Koch, s. 216-217). Faş 1858'de liman şehri statüsü aldı. Liman 1863-1905 yıllarında yenilendi ve şehir 1872'de doğrudan Tiflis'e ulaşan Kafkas demiryoluna bağlandı. I. Dünya Savaşı'nın başlamasını müteakip Osmanlı deniz kuvvetleri tarafından 7 Kasım 1914'te Breslau / Midilli zirhlisınca bombalandı (Muratoff, s. 248). Savaşın ardından Gürcistan'ın bağımsız olduğu 1918-1921 yıllarında Faş Limanı, Gürcistan'ın Avrupa'ya açılan kapısı oldu.

28 Mayıs 1918'de burada Gürcü-Alman ön antlaşması imzalandı. Daha sonra 14 Mart 1921'de Rus Kızıldüğü'nün işgaline uğradı. Sovyetler döneminde Faş bir deniz liman kenti yanında endüstri ve askerî bölge haline geldi. Bu dönemde şehir civarındaki bataklıklar kurutuldu, böylece bugünkü şehrin temelleri atıldı.

II. Dünya Savaşı esnasında Almanlar'ın 1942'de Sivastopol ve Novorossiski'yi ele geçirmelerinden sonra Faş / Poti Karadeniz'de en önemli askerî liman oldu. 1990'ların başında Sovyet Karadeniz filosunun çeşitli küçük birliklerini barındırmaktaydı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bu fonksiyonunu kaybetti. 1992'de Ruslar deniz üssünden gemi ve diğer malzemelerini geri çekti. Ardından Gürcüler burada bir deniz tugayı oluşturdu ve NATO ile iş birliğine gitti. 1998'de Rus askerî personeli Poti'den ayrıldı. 2008 Rus-Gürcistan savaşında Rus hava kuvvetleri 8-9 Ağustos'ta burayı bombaladı ve 14 Ağustos'ta işgal ederek limandaki pek çok Gürcü savaş gemisini ve kıyı koruma botlarını batırdı. Fakat Rus işgali uluslar arası baskılardan dolayı kısa sürdü ve Rus birlikleri 13 Eylül'de buradan geri çekilmek zorunda kaldı. Poti günümüzde Gürcü donanmasının ana üssü konumundadır. Daha önceki yüzyıllarda bataklıkların bir hayli yer kapladığı Faş'ta pek çok bataklık kurularak narenciye ağaçları yetiştirildi. Şehir Kolheti Millî Parkı ile çevrili olup nemli ve subtropik özellik arz etmektedir. Tiflis'e bağlanan demiryolu burayı daha kullanışlı hale getirdi. Günümüzde Faş Limanı'ndan mangan, mısır, buğday, kereste ve şarap ihraç edilmektedir. Faş'ın nüfusu 1876'da 3026 olarak kaydedildi. Bu nüfus 1850'li yılların sonu ile 1860'lı yıllarda Osmanlı Devleti'ne bu bölgelerden yapılan göçlerden dolayı etkilendi. 1989'da Faş'ta 52.922, 2012 sayımına göre de 47.900 kişi yaşamaktaydı. Şehirde gemi yapımı ile deniz dibi tarama makinesi sanayii ve balıkçılık en önemli ekonomik faaliyetlerdendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)* (trc. Adnan Pekman), İstanbul 2000, s. 28; J. von Klaproth, *Reise in den Kaukasus und nach Georgien: Unternommen in den Jahren 1807 und 1808*, Berlin 1814, II, 2, 224; Dubois de Montpéroux, *Reise um den Kaukasus zu den Tscherkessen un Abchasen, nach Kolchis, Georgien, Armenien und in die Krim*, Darmstadt 1842, I, 454-455, 520, 536, 544, 545, 546-551; K. Koch, *Reise durch Russland nach dem kaukasischen istmus in den Jahren 1836, 1837 und 1838*, Stuttgart 1843, s. 216-221; P. M. Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları*

Tarih ve Coğrafyası 1817-1819 (trc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1969, s. 77-78; W. E. D. Allen, *A History of the Georgian People*, London 1932, s. 187, 420; a.mlf. – P. Muratoff, *Caucasian Battlegrounds: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border, 1828-1921*, Cambridge 1953, s. 248, 469; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara 1976, s. 7-9, 18, 22, 276 vd., 328-329, 383; Mustafa Aydın, *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar*, İstanbul 2008, s. 93-96, 152-153, 220-222; Mahir Aydın, "Faş Kalesi", *Osm.Ar.*, sy. 6 (1986), s. 67-138.

MUSTAFA AYDIN

FAZL HASAN ABBAS

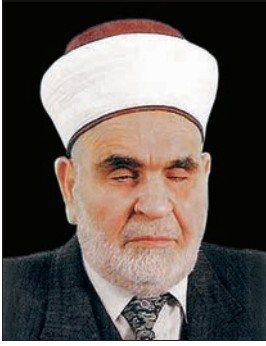
(فضل حسن عباس)

Ebû Muhammed Fazl b. Hasen b. Ahmed b. Âl Abbâs es-Safûrî eş-Şâfiî (1932-2011)

Tefsir, Arap dili ve belâgatü âlimi.

Filistin'de Nâsıra yakınlarındaki Safûriye kasabasında doğdu. Gözleri görmemesine rağmen küçük yaşta ilim tahsiline başladı. On yaşına gelmeden Kur'an'ı, fıkıh, kelâm ve hadise dair bazı metinleri ezberledi. Ardından Akkâ'ya giderek 1946-1947'de Cezzâr Ahmed Paşa Camii müstemilâtından Ahmediyye Medresesi'nde eğitim gördü. Daha sonra Mısır'a geçti ve lise öğrenimini orada tamamladı. 1952'de Ezher Üniversitesi Usûlüddin Fakültesi'nden mezun olan en genç öğrenci oldu. 1953 başlarında babasının vefatı üzerine Lübnan'a gitti. 1954'te tayin edildiği Evkaf Dairesi'nde 1965 yılına kadar çalıştı. Bu dönemde evinde ilim halkaları düzenleyip sürekli ders okuttu. İlmî faaliyetleri ve fikirleri sebebiyle 1965'te Lübnan'ı terketmek zorunda kaldı, Ürdün'e geçti ve kısa süre sonra Evkaf Dairesi'nde vâiz olarak göreve başladı. 1966-1971 yıllarında aynı daireye bağlı el-Ma'hedü's-Şerîf'de ders verdi. Bu dönemde Ezher Üniversitesi'nde yüksek lisansını tamamlayınca (1967) doktora öğrenimine başladı ve 1972'de *İtticâhâtü't-tefsîr fi'l-âşri'l-hadîş fi Mısır ve Sûriye* başlıklı çalışmasıyla doktor unvanını aldı. Tahsil hayatında kendisini etkileyen hocaları arasında Ezher'de hocalık yapan dayısı Yûsuf Abdürrezzâk el-Meşhedî, Muhammed Abdullah Dirâz, Meşhûr ed-Dâmin, Muhammed Yûsuf Mûsâ, Mahmûd el-Guneymî ve İbrâhim Zeydân sayılabilir.

1975-1978 yıllarında Birleşik Arap Emirlikleri'nde bulunduktan sonra Ürdün Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ne döndü ve 2002 yılına kadar tefsir anabilim dalında çalıştı. 2002-2007 arasında Yermük

Fazl Hasan Abbas

Üniversitesi'nde ders okuttu. 2008'de Amman'da kurulmuş olan Câmîatü'l-ülûmî'l-İslâmiyyeti'l-âlemiyye'ye geçti ve burada hayatının sonuna kadar görevine devam etti. Fazl Hasan Abbas yine hayatının sonuna kadar namaz kıldığı Zemiyye Camii'nde, evinde ve radyoda ders verdi. Kur'an'ın tamamını iki defa Ürdün Radyosu aracılığıyla tefsir etti. Ürdün'ün ilmî, edebî ve fikrî hayatında etkileri görülen birçok öğrenci yetiştirdi. Ahmed Nevfel, Abdünnâsir Ebû'l-Besal, Muhammed Uveyda, Şehhâde el-Amrî, Cemâl Ebû Hassân, Muhammed el-Mecâlî onun öğrencilerinden bazılarıdır. On beş çocuk babası olan Fazl Abbas 9 Şubat 2011'de umreye gitmek üzere evinden çıkarken öldü. Tevazu, sabır ve metanet gibi ahlâkî özellikleri yanında mücadeleci bir karaktere sahipti ve Filistin meselesine hayatı boyunca özel bir ilgi duymuştu.

Ulûmü'l-Kur'an alanında tecdidin kaçınılmaz olduğu ve ilmî mirası yapıcı bir tenkide tâbi tutmak gerektiği kanaatinde olan Fazl Hasan Abbas'a göre rivayet tefsiri, re'ye yer vermeksizin sadece Hz. Peygamber'in tefsirlerinden ve esbâb-ı nüzûlle ilgili olanlar başta olmak üzere merfû hükümünde olan sahâbenin rivayetlerinden ibarettir. Ona göre Kur'an'ı Kur'an'la tefsir yöntemiyle gerçekleştirilen tefsirlerin çoğu re'yden ibarettir, bu tür tefsirleri rivayet tefsirinden saymamak gerekir. Dirâyet tefsirine gelince müfessirin ön yargılarına göre hareket etmemesi, tefsirinin Arap dili kaidelerine, sözün bağlamına ve Hz. Peygamber'den gelen sahih haberlere aykırı olmaması gerekir. Sahâbe döneminde İsrâiliyat'ın tefsirin kaynakları arasında yer almadığı, Medenî sûrelerde Mekki âyetlerin bulunmadığı da onun görüşleri arasındadır.

Eserleri. 1. *el-Belâğa fînünühâ ve fenânühâ: 'İlmü'l-me'ânî* (Amman 1985). 2. *Kađâyâ Qur'âniyye fi'l-Mevsû'ati'l-Briđâniyye nağdü metâ'in ve reddü şübühât* (Amman 1986). *Encyclopaedia*

Britannica'daki Kur'an maddesinin tenkidî hakkındadır. Serdâr Şehâbî tarafından Farsça'ya çevrilmiştir (*Kur'an Kelâm-i Hağ, Ahvâz* 2000). 3. *'İlmü'l-beyân ve'l-bedî'* (Amman 1987). 4. *Leđâ'ifü'l-mennân ve revâ'iu'l-beyân fi nefyi'z-ziyâdeti ve'l-ğazfi fi'l-Kur'an* (Beirut 1989; Amman 2010). İlk olarak *Leđâ'ifü'l-mennân ve revâ'iu'l-beyân fi da'vâ ez-ziyâdeti fi'l-Kur'an* ismiyle yayımlanmıştır. 5. *el-Belâğa el-müfterâ 'aleyhâ beyne'l-aşâle ve't-tebe'iyye* (Beirut 1989; Amman 1999). 6. *İ'câzü'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Amman 1991). 7. *Kaşaşü'l-Kur'âni'l-Kerîm şığku hadesin ve sümüvvü hedefin, irhâfû hissin ve tehzibü nefsin* (Amman 1420/2000, 1427/2007). İlk basımında *el-Kaşaşü'l-Kur'âni ihâ'ühû ve nefehâtüh* başlığıyla yayımlanmıştır (Amman 1985, 1987, 1992; Cezair 1989). 8. *et-Tefsîr esâsiyyâtühü ve'tticâhâtüh* (Amman 2005). Müellifin doktora tezi olup başlangıçtan günümüze kadar tefsir tarihi ve yöntemlerine dairdir. 9. *et-Tefsîrü'l-menhecî* (Amman 2006). Üniversitelerde okutulmak üzere bir ekip tarafından hazırlanan bu çalışmada Fazl Hasan Abbas Fâtiha, Bakara, Â-i İmrân ve Nisâ sûrelerinin tefsirini yapmıştır. 10. *el-Müfessîrûn medârisühüm ve menâhicühüm* (Amman 2007). Modern dönemdeki müfessirlerin tefsir yöntemlerine dair olup ilk kısmı neşredilmiştir. 11. *el-Kırâ'atü'l-Kur'âniyye ve mâ yete'allaqu bihâ* (Amman 2008). 12. *İtkânü'l-burhân fi 'ulûmî'l-Kur'an* (Amman 1997, 2010). Modern tartışmaları da göz önünde bulundurup Zerkeşi ve Süyûtî'nin ulûmü'l-Kur'an'la ilgili eserlerini dikkate alarak bu konulardaki kanaatlerini serdettiği eser Arap dünyasında birçok üniversitede ders kitabı olarak okutulmaktadır.

Müellifin yayımlanmış diğer bazı eserleri de şunlardır: *el-Minhâc: Nefehât mine'l-isrâ ve'l-mi'râc* (Amman 1407/1987), *Envârü'l-mişkât fi aħkâmî'z-zekât* (Amman 1988), *et-Tavzîh fi's-salâteyi't-terâvîh ve't-tesâbih* (Amman 1988, 2003), *Humâsiyyât muhtâra fi tehzi'bi'n-nefsi'l-emmâre* (Amman 1990), *et-Tilâve ve't-tecvîd* (Amman 1993), *et-Tibyân ve'l-ithâf fi aħkâmî's-sıyâm ve'l-i'tikâf* (Amman 1996), *el-Ahvâlü's-şahşiyye* (Amman 1998), *el-İsrâ ve'l-mi'râc dürrüs ve nefehât* (Amman 2000, 1425), *'Ulûmü'l-Kur'an: Ğızâ'ü'l-cenân bi-gemeri'l-cinân-muħâdarât fi 'ulûmî'l-Kur'an* (Amman 2007), *Fıkhunâ beyne't-teselluğ ve't-tevessüf* (Amman 2008). Fazl Hasan Abbas'ın yetmişinci yaş günü münasebetiyle öğrencileri bir armağan kitap

(*Dirâsât İslâmiyye ve 'Arabiyye mühdât ile'l-'allâmeti'l-üstâzi'd-duktür Fazl Hasan 'Abbâs bi-münasebeti bulûğihî's-seb'in*, Amman 2005) ve Muhammed b. Yûsuf el-Cürânî vefatını müteakip onun tefsirdeki yerine dair bir doktora tezi hazırlamıştır (bk. bibl.). Öğrencileri ayrıca 2012 yılında Amman'daki Cem'iyyetü'l-muhâfaza ale'l-Kur'âni'l-kerîm'e bağlı Merkezüz Fazl Abbâs li'd-dirâsâti'l-Kur'âniyye'yi kurmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Fazl Hasan Abbas, *et-Tefsîr esâsiyyâtühü ve'tticâhâtüh*, Amman 2005, s. 146, 158, 183-188, 207; a.mlf., *İtkânü'l-burhân fi 'ulûmî'l-Kur'an*, Amman 2010, I, 39, 240, 387; II, 317, 349; Cemâl Ebû Hassân, "el-'Allâmetü'l-üstâzi'd-duktür Fazl Hasan 'Abbâs keyfe 'araftüh?", *Dirâsât İslâmiyye ve 'Arabiyye mühdât ile'l-'allâmeti'l-üstâzi'd-duktür Fazl Hasan 'Abbâs bi-münasebeti bulûğihî's-seb'in*, Amman 2005, s. 19, 47; Muhammed b. Yûsuf el-Cürânî, *Cühüdüş-Şeyh el-'allâme Fazl Hasan 'Abbâs fi't-tefsîr ve 'ulûmih* (doktora tezi, 2012), Amman Câmîatü'l-ülûmî'l-İslâmiyyeti'l-âlemiyye, s. 17-78; Hidayet Aydar, "Ürdün Üniversitelerinde Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar", *İl İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7, İstanbul 2003, s. 27-29, 38, 44; "Hivâr 'ilmî ma'a'l-üstâzi'd-duktür Fazl Hasan 'Abbâs", *Mecelletü'l-Furkân*, sy. 27, Amman 2003, s. 4.

ENGIN CHERIM

FAZLULLAH, Muhammed Hüseyin

(bk. MUHAMMED HÜSEYİN FAZLULLAH).

FERFÛR, Muhammed Sâlih (محمد صالح الفرفور)

Muhammed Sâlih b. Abdillâh
b. Muhammed Sâlih el-Ferfûr el-Hasenî
el-Ferfûrî ed-Dimaşki
(1901-1986)

Suriyeli âlim.

Şam'da doğdu. Abdülkâdir-i Geylânî ve onun nesep zincirinin ulaştığı Hz. Hasan'ın soyundandır. Ferfûrî (Furfûrî) nisbesiyle anılan tanınmış bir ulemâ ailesine mensuptur. İlk ve orta öğrenimini el-Medresetü'l-Kâmiliyye'de tamamlayarak lise diploması aldı (1910-1917). Babası vefat edince (1918) annesiyle bir erkek ve altı kız kardeşinin geçimini sağlayabilmek için yüksek öğrenime devam edemedi. Emeviyye Camii'ne bitişik Kabâkabiyye Çarşısı'nda dükkân açarak marangozluk yapmaya başladı, ayrıca emlak ve inşaat işleriyle meşgul oldu. Bu arada kitap okuyarak kendini yetiştirmeye çalıştı, el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Arabî'deki konferansları takip etti. Şeyh Muhammed Hâşim